Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

11. G. 9.

~~12 F. 8~~

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

~~H~~
~~E 7.~~
VI
C I C

Rhetor.

Ven. Ald. 1559

Salone Nuovo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM libri IIII. incerto auctore.

CICERONIS

De inuentione libri II.
Topica ad Trebatium,
Oratoriæ partitiones.

Cum correctionibus Pauli Manutii.

AL DVS

PVB. FLORENTINAE BIBLIOTH.

VENETIIS, M. D. LIX.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

11·9·181

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER I.

E TSI NEGOCIIS *familiaribus impediti, uix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, quod datur, ocij libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tamen tua nos* C. *Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſſa uelle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. quas ob res illa, quæ* Græci *ſcriptores inanis arrogantiæ cauſſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant; ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri; ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare; ut intelligas hanc rationem præceptionis accõmodari ad exercitationem oportere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ORATORIS *officium est de iis rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera caussarum, quæ recipere debet orator; demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem uel uituperationem. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem et dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has caussas tractari conueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio est excogitatio rerum uerarum aut uerisimilium, quæ caussam probabilem reddant. Dispositio est ordo et distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum & uerborum dispositionis perceptio. Pronunciatio est uocis, uultus, gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam uiam rationemq; dicendi.*

Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo uelimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas caussas oratorem recipere, quasq; res habere conueniret; nũc, quemadmodum

modum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum uidetur. Inuentio in sex partes orationis consumitur, exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis constituitur uel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus quid conueniat, et quid in controuersia sit, & per quam exponimus quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc quoniam una cum oratoris officijs, quo res cognitu esset facilior, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primum dicendum uidetur. Caussa posita, quo commodius exordiri possimus, genus caussæ considerandum est. Genera caussarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum caussæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere; ut pro uiro forti contra paricidam. Turpe genus caussæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se caussa & honestatis et turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint conueniet exordiorum rationem ad omne genus caussæ accommodari.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

EXORDIORVM duo sunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur; & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus caussæ dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus caussæ, faciemus attentos. Sin turpe caussæ genus erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum caussæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit ostendere, quare caussa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Sin principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ caussæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus, quo modo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam caussæ breuiter exponemus, et si attentos eos faciemus. nam docilis est, is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; et si rogabimus, ut attente audiant; & si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus. Beneuolos auditores

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A' nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, qua de agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem; et si orabimus, ut nobis sint auxilio; & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, et his adiumentis magis, quàm ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de ijs existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A' rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram caussam laudando extollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possu-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

mus: quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus uidetur eſſe ab ijs, qui ante contra dixerunt: aut cum deſeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus, aut aliquorum iudicium de ſimili cauſſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtrã cauſſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, et tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile ſcire poterimus; quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſſam, ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, et ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si deſeſſi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit, exordiemur, ab apologo, à fabula ueriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione, litterarum mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, uerſu: aut ab alicuius interpellatione, aut arriſione: et ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem modo, ut ceteri ſoleant, uerba facturos: quid alij ſoleant, quid nos facturi ſumus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt, quòd principium huiuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis rationibus, quas præſcripſimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo peruenire poſſimus. Verum hæ tres utilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſſæ maxime comparandum eſt. Nũc, ne quando uitioſo exordio utamur, quæ uitia uitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſſa ſeruandum eſt, ut lenis ſit ſermo, & uſitata uerborum conſuetudo, ut non apparata oratio eſſe uideatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſſa poteſt accommodari, quod uulgare dicitur. Item uitioſum eſt, quo nihilo minus aduerſarius poteſt uti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poteſt uti ex contrario. Item uitioſum eſt, quod nimium apparatis uerbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſſa natum uidetur, ut proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

lem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONVM genera tria sunt. Vnum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram uincendi caussa: quod pertinet ad eas caussas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis uel laudationis caussa. Tertium genus est id, quod à caussa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in caussis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum quod in negocijs, alterum quod in personis positum est. Id, quod in negociorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque ueras, neque uerisimiles continet res, ut eæ, quæ tragoedijs traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercendo transigitur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quo modo tractari conueniat, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem,

rationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit; & si non ab ultimo initio repetere uolemus; & si summatim, non particulatim narrabimus; & si non ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, prosequemur; & si transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut, ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. quod genus, si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouincia intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est, etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram uesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini: insidias postquam fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus; ne quam in aliam rem transeamus ne ab ultimo repetamus; ne longe persequamur; ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narra-

tio

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut caussam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis conseruanda erunt. De ijs rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas uidebitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quòd eam soli præter ceteros in tria tempora diuisimus, ut plane certam uiam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsiuisse uideamur, si prius pauca de caussarum diuisione dixerimus.

CAVSSARVM *diuisio in duas partes distributa est. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersarijs; si ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse matrem ab Oreste conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit, & licuerit ne facere, id est in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum*

confiten-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

confitentur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde cum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus quàm trium partium numero esse non oportet. Nam et periculosum est, ne quando plus minus ue dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOTA spes uincendi, ratioq; persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. nam cum adiumenta nostra exposuerimus, contrariaq; dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. utrunque igitur facere poterimus, si constitutionem caussæ cognouerimus. Caussarum constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes tres putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet, id, quod, oportuisset simpliciter & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo: Aiax in silua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore telum cruentem educit.

Teucer interuenit: cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arceſſit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in partes ſex, ſcriptum et ſententiã, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere; eorum nauim ceteraq; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, in ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum. is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſſidet. nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, cum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quippiam fieri, hoc modo: Lex uetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures res ſignificat,

gnificat, hoc modo: paterfamilias cum filium heredem faceret, testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ XXX. pondo uasorum argenteorum dato quæ uolet. Post mortem eius, uasa pretiosa & cælata magnifice illa petit. Tullius se, quæ uelit ipsæ, XXX. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat caussa, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi: Cum L. Saturninus legem frumentariam de semisibus & trientibus laturus esset, Q. Cœpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. senatus decreuit; si eã legem ad populum ferat, aduersus remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere. ille nihilo minus cistellam detulit. Cœpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis, aduersus remp. uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est quo secius feratur lex: accersitur Cœpio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur quid sit minuere maiestatem.

Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea utimur, ut hoc modo: Si quis peculatus accusatur, quòd uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse; possit dicere,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus; secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de caussis raro uenit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, et caussa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: et in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi: Lex est, Si furiosus existet, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto. Et lex: Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deijciatur in profluentem. Et Lex: Paterfamilias uti super familia, pecunia ue sua legauerit, ita ius esto. Et Lex: si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso præsente conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui heredes erant, testamento hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam uocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure

rit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ Constitutionis, ostendimus: nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, cum factum conuenit, sed, iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed, assumpta extranea re, comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem: Fortunam, ut Cœpio ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, ante quàm tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset: Necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non uenit, quòd eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non fere potest usu uenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius

multa recte facta constant. hoc modo in loco communi per amplificationem iniiciemus: Quòd si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret: uerum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non uenit: at in senatum, aut ante Imperatorem, & in consilium talis caussa potest uenire. Ex translatione criminis caussa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorm peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis caussa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accuseturis, qui P. Sulpicium se fateatur occidisse, & id iussu consulum defendat, et eos dicat non modo impetrasse, sed rationem quoque ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur, ut, si quis, ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito uetetur. Ex comparatione criminis caussa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea caussa huiusmodi est: C. Pompilius, cum à Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum deduceret: satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta, reliquit: accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis uideor ostendisse. nunc, quo modo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in caus-

sa

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

sa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ caussam facit, & continet defensionem, hoc modo: (ut docendi caussa in hac potissimũ caussa consistamus) Orestes cum fatetur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne caussa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione hoc pacto, Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo, Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, et rationis defensione, hoc modo, Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi caussa matrem occidisse, rectum ne fuerit, à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem toeius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fece-

rit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una caussa, sed omnes simili ratione reperientur.

Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere; ne qua propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed, si quidem hæc tardius, quàm studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. ueruntamen maturabimus, &, quod negocio diminutum fuerit, exæquabimus industria; ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER II.

In primo libro Herenni breuiter exposuimus, quas caussas recipere oratorē oporteret, et in quibus officijs artis ela borare

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

borare conueniret, & ea officia qua ratione facillime consequi posset. uerum quòd neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu uiderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum scriberemus. Caussarum tria genera sunt, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multo difficillimum est iudiciale: ergo id primum absoluemus. hoc et priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima, & difficillima est. ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta: & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucide, quàm te uelle existimabamus. Deinde coniuncte de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quo modo constitutionem, & partes constitutionis, caussa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse caussas complures, in quibus plures constiutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad unamquanque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare; & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & qua-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

les uitari oporteret: quorum utrunque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat. qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque caussam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum consideremus.

IN caussa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil denique factum sine caussa putetur. Defensoris narratio simplicem et dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodque quid ualeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare, & à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id diuiditur in caussam, & in uitam. Caussa est ea, quæ induxit ad maleficium commodorum spe, aut incommodorum euitatione: ut cum quæritur, num quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere: aut numquod incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in uitatione incommodi, formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse caussam, si poterit; aut

eam

eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam caussam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ caussa fecisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi uitium cum caussa peccati conglutinare. Si non poterit par uitium cum caussa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis uitijs contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus & integer existimabitur, aduersarius dicet, facta non famam spectari oportere: illum ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit uitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem, quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi: Rumoribus cre-

di non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudic es dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat, aut alium neminem potuisse perficere nisi aduersarium, aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut non æque commode potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet, aut alijs quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quo de ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris an desertus: semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num, qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis, caussa posita, posset iudicare. initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: cetera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die, & qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satis ne longum fuerit ad eam rem transigendam; & potuerit ne scire, satis ad id perficiendum spatij futurum. nam parui refert, satis spatij fuisse ad id perficiendum,

ficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea ne satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: Si quæ supra dicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: per quas res scire poterimus, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut utrisque. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare ubi fuerit, ubi uisus sit, qui cum uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quiuis horum potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo. Si tumore aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum ueneno necatum. A

quo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

quo factum sit, hoc modo: si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis, aut si in eo loco comprehensus, aut uisus sit transacto negocio, quo in loco res gesta dicatur. Consecutio est, cum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeo præmeditatum fuisse quid sibi esset usu uenturum, ut confidentissime resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprij sunt ij, quibus, nisi accusator, nemo potest uti; & ij, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in caussa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In caussa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quæstionibus, contra quæstiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. À testibus dicemus secundum auctori-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tatem & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam; si aut non fieri potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A` quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores, ueri inueniendi caussa, tormentis & cruciatibus uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut, quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si, quæ dicta erunt argumentando, ijsdem, uijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem: idemq; hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: Primum, maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones, ut, quæ uere dicerentur, seruari; quæ falso in quæstione pronunciarentur, refelli possent: hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile, quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd denique sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idq; partibus coniecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

& signa, quae inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam uideri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus: hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera sunt gesta; testes corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo, si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde unamquanque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facimus esse, sine testibus coniecturam, & suspicionem firmamenti satis habere. A' rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid: & dicemus caussam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea, si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxisse, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus, quis illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo possit quamuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen, si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

Quòd & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris caussis sæpissime tractanda est, eo diligentius omnes eius partes perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

CVM uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur, si à scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationem: Primum scriptoris collaudatione: Deinde scripti recitatione: Deinde percunctatione, scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat: Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & caussa proferetur, quare id scriptor senserit quod perscripsit: & demonstrabitur, scriptum illud esse dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduersarijs sententia & uoluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut

testamento

testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti quærat defensionem. A' *sententia sic dicemus*: Primum *laudabimus scriptoris commoditatem atque breuitatem, quòd tantum scripserit, quod necesse fuerit; illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit.* Deinde *dicemus calumniatoris esse officium, uerba, & litteras sequi, negligere uoluntatem.* Deinde *id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem uoluisse quamrectissime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, iustissime facta.* Deinde *contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire.* Deinde *exemplorum à uoluntate, & contra scriptum iudicatorum enumeratione utemur.* Deinde *legum & stipulationum breuiter exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum uoluntas.* Locus *communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris uoluntatem non interpretetur.*

Cum *duæ leges inter se discrepant, uidendum est primum, num quæ obrogatio aut derogatio sit.* Deinde *utrum leges ita dissentiant ut altera iubeat, altera uetet; an ita, ut altera cogat, altera permittat.* In*firma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim ualet sanctio permissione.* Item *illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex san-*

ciat, cui legi obrogatum uel derogatum sit; id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad nostræ caussæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus. Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sit ne ambiguum, quærendum est. Deinde, quo modo scriptum esset, si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri uoluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, recte, lege, more, natura, æquo & bono fieri posse; quod aduersarij interpretantur, à contrario: nec esse ambigue scriptum, cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt qui arbitrentur ad hanc caussam tractandam uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, et scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum caute, & expedite loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronunciare non possunt. uerum ho-

rum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

rum pueriles opiniones rectissimis rationibus, cum uoles, refellemus. in præsentia hæc interserere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam disciplinam contemneremus. Cum definitione utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt ea, quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilia. nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. ego non affeci, sed prohibui detrimento. ærarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam caussæ describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta: de qua iam loquemur.

Quæritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, & moribus, æquo & bono reperientur; de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In caussa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus similiter scriptum, aut iudicatum sit: Deinde, utrum ea res similis sit ei rei,

ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cauere, an quòd satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialem reuertamur.

ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri conuenit, iure ne factum sit. De eo caussa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis caussa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori aut consuli, aut tribuno pl. placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod Genus: M. Drusus prætor urbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cœlius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam

 nominauerat,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de caussa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo et bono ius constat, quod ad ueritatem et utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX, & cui morbus caussa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, et ex hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerũt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem caussam conijcito. Sũt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur. Cum ex comparatione quæreretur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, aut id quod accusator dicat oportuisse fieri; primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum uenustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsum ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factũ esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negocium gestum. Deinde quæreretur, potuerit ne uitari, ne in eum locũ ueniretur. Ab defensore contra refelletur argumẽtatio cõiecturalis, aliqua probabili caussa, de qua ante dictum est.

est. His ita tractatis accusator utetur loco cōmuni in eum qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatē. Defensor contra eos, qui æquū censeant rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus et ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: et tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti caussa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, iure ne in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Deinde eum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus communis accusatoris, contra eum qui plus censebat uim quàm iudicia ualere oportere: & ab aduersarijs percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid, si ipse accusator idem facere uoluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in iudicium uenire. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à no-

bis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum, considerandum est, utrum per culpam uentum sit in necessitudinem, num culpam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. Deinde is, qui in necessitudinem caussam conferet, expertus ne sit, quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significent id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conueniat ne eam satis idoneam putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia: quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur. Deinde, coniecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignorauerit: et considerabitur, satis ne imprudentia præsidij debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam caussa conferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere; eadem omnia uidentur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his caussis: Accusatoris

contra

contra eum, qui cum se peccasse confiteaur, tamen oratione iudices demoretur: Defensoris, de humanitate, misericordia, uoluntatẽ in omnibus rebus spectari conuenire; & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id impudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen, ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex ijs locis, si plura aut maiora officia, quàm maleficia, uidebuntur constare: si qua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, non odio, non crudedelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de caussa alijs quoque ignotum est: si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc caussa iudicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus, sed, quòd potest uel ad senatum, uel ad concilium uenire, non uisa est supersedenda. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati caussam conferemus. Si caussa in hominem confe retur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem caussa confe

retur: & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur num consulto factum sit. Si caussa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erũt.

QVONIAM satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoque genere caussæ iudicialis uti conueniret, consequi uidetur ut doceamus quemadmodum ipsas argumentationes, ornate, et absolute tractare possimus. nam fere non difficile est inuenire quid sit caussæ adiumento: difficillimum uero est inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit ut neque diutius, quàm satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodẽ identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incõmode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus quid quoque loco dixerimus: et auditor cum totius caussæ, tum uniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partes est destributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit quod probare uolumus. Ratio est caussa, quæ demonstrat id uerum esse quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter ex-

positam rationem. Exornatio est, qua utimur rei ho- nestandæ, & collocupletandæ caussa, confirmata ar gumentatione. Complexio est quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hisce igitur quin- que partibus ut absolutissime utamur, hoc modo tra- ctabimus argumentationem. Caussam ostendemus Vlyssi fuisse quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat: à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. uidebat, illo incolumi se incolumem non futurum. sperabat, illius morte se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis testimo- nium dat. ergo et metus periculi hortabatur eum in- terimere, à quo supplicium uerebatur: & consuetu- do peccandi maleficij suscipiendi remouebat dubita- tionem. Omnes enim, qui minima peccata cum caus- sa suscipiunt', tum uero illa quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipe- re conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes: si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate: si multi leue compendium fraude maxi- ma commutauerunt: cui mirum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non tempe- rasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimici- tiarum persequentissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui pecca- ti, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum uidebitur? nam cum feras be- stias uideamus alacres, & erectas uadere, ut alteri

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: presertim cum in bestijs nullam neque bonam, neque malam rationem uideamus, in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum caussam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium: et si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur caussam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuplex ad amplificandum, & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

GENERA duo sunt uitiosarum argumentationum: unum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad caussam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sit quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque uitari sine reprehensione, nisi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

exempla subiecero, intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet: nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam, & plenam argumetationem ex quinque partibus constare; in unaquaque parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, & aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqna parte labefactare possimus. Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo, aliquãdo fieri, aut posse fieri, intelligatur. Item uitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat

esse,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco uisi nunquam sunt: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: uelut in hoc exemplo cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque uitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquit quispiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta?

Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ omnes homines solicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraque re coniunctam esse necesse est. Item uitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est

mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduersarij nostri hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo; qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, (si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte uitiosa est.

VITIOSA ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est: uelut apud Plautum:

Amicum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile:-

Hæc expositio est. uideamus, quæ ratio afferatur.
= Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa caussa constat, hoc modo: Amor fugiendus non est: nam ex eo uerissima nascitur amicitia. Aut hoc modo: Philosophia est uitanda: affert enim socordiam atque desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum ueras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam caussam affert expositionis: uelut Pacuuius:
Fortunam insanam esse, & cæcam, et brutam perhibent philosophi,
Saxoq; instare globoso prædicant uolubili:
Ideoq;, quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat quò sese applicet:
Insanam autē aiūt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit:
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contra fortuna negant
Miseriā esse ullā, sed temeritate omnia regi. id magis
Verisimile aiunt, quod usus reapse experiūdo edocet.
Velut Orestes modo fuit rex, modo mēdicus factus est:
Naufragio res cōtigit. nēpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius esse temeritate, quàm fortuna res regi. nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est omnibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, caussam subijcit expositioni, hoc modo: utilis est sapientia, propterea quòd, qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere. habes enim, quibuscum iocari possis. Nam huiusmodi in rationibus non uniuersali neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ uel alij expositioni potest accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicitur.

IN confirmatione rationis multa uitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia, proptereaq́; diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem.

Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.

Nam si improbum Chresphontem existimaueras.

Cur

Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus est, bene locaui: sin autem est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerũ infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant: quòd si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item uitiosum est, cum uel in alium, uel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram. Item uitiosum est id, quod uulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item uitiosum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

sum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum atque inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis, certis rationibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est, quod iam quasi sero atque acto negocio dici uidetur, hoc modo: In mentem mihi si uenisset quirites, non commisissem ut hunc in locum res ueniret: nam hoc aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periculo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut si quis potens ac factiosus in concione dixerit: Satius est uti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametsi rei arguendæ caussa potest sine malitia dici, tamen, propter potentiam eius qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item uiciosum est falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut conuicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut si quis dicat, quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est: est enim improbus et

pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, ut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumento sumere quod in disquisitione positum est: ut si quis, quẽ furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit censores istum nobis satisfacere, ex eo quòd ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: quòd si ad exercitum non uenisset, id ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita exempli loco profertur. Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, et, quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

aperte fatur dictio, si intelligas:
Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Qua caussa accusem hunc, nequeo exputãdo euoluere.
Nam si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse qua re non accusaret. Quid, quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur; aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inq; huiusmodi uitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota caussa mutata in aliam caussam deriuetur: uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione; quorum controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem & uirtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt, angustijs caussæ coacti: uti si quis, cum accusetur ambitu magistratum petijsse, ab Imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligẽter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus eos, de ea re quid dicant, non habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quoppiam uituperare propter eorum uitia, qui in eo studio sunt: ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam. Item uitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore

decoloratum fuisse constat: ergo ueneno necatus est. Deinde si sit usque adeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim, factum ne sit quæritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, utrũ satius sit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incommoda sint, uelut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item uitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem uituperari, cum alteram laudes: quod genus; si quæratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus, an Venusinis, quòd reip. & populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine & uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo potest optime iudicare: uelut Sulpicius, qui intercesserat ne exules, quibus caussam dicere non licuisset, reducerentur: idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quasi non omnes, quibus aqua et igni interdictum

terdictum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

terdictum est, exules appellentur. uerum illi fortasse ignoscimus, si cum caussa fecit: nos tamen intelligamus uitiosum esse intendere controuersiam propter nominum mutationem.

QVONIAM exornatio constat ex similibus & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, et ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint ijs rebus uitia consideremus. Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut ipsi obest qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut improbum, ut non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudicata uitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est, id quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: ut si quis quem arguat hominem occidisse, & ante quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum & dicat nihil indignus esse, quàm hominem occidere. non enim, utrum indignum sit an non, sed factum ne sit, quæritur. Complexio uitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid reliquit;

ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ sunt: nam constant ex enumerantione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur oratio: et ordine, quicquid erit dictum, referemus: ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificij significandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ ostentandæ caussa. quapropter initium enumerationis sumendum est à diuisione. deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum caussa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissime sumuntur ad augendi criminis caussa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui: item maxime, quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est,

cum

cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrũ ad omnes, quod atrocissimũ est; an ad superiores, quod genus ij sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur; an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quinctus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicum corrigere possit. quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicũ esse: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum caussa bella suscipiuntur, et cũ hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius & atrocius uindicandum sit. Nonus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cũ dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere: quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negocio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter: & criminose, & diligenter, ut agi res & geri negocium uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum commutationem dicemus; si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis simus comparatione. Si quæ nobis futura sint nisi caussam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subijciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria; non nostris incomodis dolere. Si de clemẽtia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostandemus futurum. Commiserationem breuem esse oportet. nihil enim lacryma citius arescit. Fere locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad ui debitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris con-

ſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq; perceptione lætabere; tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. uerum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro: ſed nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, ut, quod libentiſſime facimus, tuæ uoluntati rectiſſimæ morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER III.

AD OMNEM *iudicialem cauſſam quemadmodũ conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, ut arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cauſſas deliberatiuas & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. de tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. de elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, ut orbitror, tibi librum celeriter abſolutũ mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. interea prima quæque et nobiſcum, cum uoles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc utilita-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tem pariter nobiſcum progredi poſſis. nunc tu fac attentũ te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi, ut quæratur utrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, ut, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: ut ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt, ut ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat an non: partim propter aliquam extraneam cauſſam ueniũt in deliberationem et conſultationem, ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſoluat ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus conſulem fieri: partim et propter ſe ſunt deliberandæ, magis propter extraneam cauſſam ueniunt in conſultationem, ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſocijs ciuitatem det, an non. In quibus cauſsis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſſa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in uim & dolum: quorum

aut alterum ſeparatim, aut utrunque ſumemus coniunctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentitiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reip. ſcribere uelimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum uirtute & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & uſus complurium negociorum. Iuſtitia eſt æquitas, ius unicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cũ utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum commodis conferemus, cum alterum ſequi, uitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, &, quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus, quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod uelimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum

dicemus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si leges et mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere: si societates atque amicitias studiose dicemus coli cōuenire: si, quod ius in parentes, deos patriam natura comparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus ius æquabile statui conuenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ, si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustam esse ostendemus: contrarijs iniustam. ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus parati. Sin fortitudinis retinendæ caussa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas et excelsas sequi & appeti oportere: & item res humiles & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item, à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi; nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur; nullius pro rei ueritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerum uituperabimus: si unamquanque

que rem certo naturæ termino definiemus: si denique, quod cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus; & modum unicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis amplificandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstraui. nam nemo erit, qui censeat à uirtute recedendum. uerum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, uirtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contradicet, iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quam prudētiā appellarit, ineptam & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem & sequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub uocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant; sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractādum est hoc ab illo. neque enim solum laudis caussa rectum sequi conuenit, sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas. Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur; aut ali-

quibus

quibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio caussæ. Exordiri licebit uel à principio, ue ab insinuatione, uel ab ijsdem rationibus, quibus in iudiciali caussa. Si cuius rei naratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi caussis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam: si utrunque poterimus ostendere, utrunque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim & consilium. nam quod in docendo rei dilucidandæ caussa dolum appellauimus, id in dicēdo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur; si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione et confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, cōtrarijs confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultation: alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorū, qui à Pœnis circunsessi deliberāt quid agāt: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: nullam rem utiliorem esse incolumitate: uirtutibus uti neminē posse, qui suas rationes in tuto nō collocarit: ne deos quidē esse auxilio ijs, qui se in consulto in periculum mittant: honestū nihil oportere existimari, quod non

non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: uirtutem nullo tempore relinquẽdam: uel dolorem, si is timeatur; uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamiæ leuiorem esse: considerare quæ sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi; nec esse exploratum, illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos: uirtute, uel ultro ad mortem proficisci esse præclarum: fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere: eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & iudicialibus caussis uti solemus, nisi quòd his maxime conducit quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus caussæ transeamus.

QVONIAM *hæc caussa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum; & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu aut fortuna secunda, aut aduersa accidere possunt; ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, sodalitates, amicitiæ, & quæ huiusmodi sunt, & ea quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda; ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio & cogitatione nostra constant; ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia,*

destia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiusmodi caussa principium sumetur aut ab nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd caussa necessitudinis intercedat; aut studio, quòd eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle; aut quòd rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati sumus; aut studio, quòd utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiā, atque nequitiam cognosci; aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum uituperatione. Ab eius persona, de quo loquemur, si laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis consequi non possimus: omnes homines illius uirtutes prædicare oportere; ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea, quæ uidebimus contraria paucis uerbis commutatis dici posse, dicemus, ut paulo ante supra exempli causa demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi caussa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem uirum uelint cognoscere, petemus: quoniam in eodem uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile iis, quibus uelimus, huius facta probaturos. Contra uituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quòd si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam uitare possint: quoniam

dissimiles sunt qui audiant, atque ille qui uitupera-tur, nos sperare eos illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimum laudemus: uereri, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt: quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessario consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac utemur: Primo exponemus, quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde, ut quæque, quo ue tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamq; tute, cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerũ externarum, quo modo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem aut excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorũ uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, bene, & honeste, in bonis disciplinis per omnem pueritiam: in uituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A' natura in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

fuisse eam, non, quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: si uires atque uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus & industrijs dicemus comparata: si ualetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicemus, quæ casu & natura tanquam quilibet gladiator habuerit: si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa et intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, considerabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit; cuius caussa susceperit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum: si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandæ, ut, si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus: si uituperemus, è contrario. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripertita diuisio laudis & uituperationis, si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut uituperationem transferre: propterea quòd sæpe ne incidunt quidem; sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu.

quapropter eas partes, quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum caussæ: in ipsa caussa crebras et breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus caussæ, eo quo'd raro accidit in uita, negligentius considerandum est. neque enim id, quod potest accidere ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quamaccommodatissime posse facere. Et si separatim hæc caussa minus sæpe tractatur, at in iudicialibus & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoque genere caussæ non nihil industriæ consumendum putauimus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne caussæ genus accommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuncietur; uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas caussas per orationem, sed singulas quoque ar-

gumenta tiones disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi caussa postulet, fieri oportebit. nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, atque animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborum, commode poterimus principio supersedere, & exordiri caussam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si caussa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principij sentētiam reuertamur licebit. Si narratio parum probaiblis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis & in

postremis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

postremis caussæ partibus collocare; mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum ceteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. nam & re narrata statim expectat animus auditoris, qua re caussa confirmari possit. quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit uictoriam.

PRONVNCIATIONEM *multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum ualere. nos, quid unum de quinque rebus plurimum prosit, non facile dixerimus, nec egregie magnam esse utilitatem in pronunciatione sola audacter confirmauerimus. nam commodæ inuentiones, et concinnæ uerborum elocutiones, & partium caussæ artificiose dispositiones, & horum omnium diligẽs memoria, sine pronunciatione non plus, quàm sine his rebus pronunciatio sola, ualere poterit. quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit, (nam omnes uix posse putarunt de uoce, uultu, gestu dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent) et quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparãda est, non negligenter uidetur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram, et corpo-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ris motum. Figura uocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitum, ratione & induſtria comparatum. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura: non nihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc eſt, ut eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi ut ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur. Firmam igitur quammaxime poterimus in dicendo uocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata & depreſſa uoce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, ſi, antequam leni uoce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus uti conueniet. recreatur enim uox ſpiritu, et arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet: commutationes enim faciunt, ut, nullo genere uocis effuſo. in omni uoce integri ſimus. Et acutas uocis exclamationes uitare debemus. ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, et

ſiquis

ſiquis ſplendor eſt uocis, conſumitur clamore uniuerſus. Et uno ſpiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim caleſiunt, et arteriæ complentur, & uox, quæ uarie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem, atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. nam quæ diximus ad uocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuaui tatem pronunciationis: ut, quod noſtræ uoci proſit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem uocis, ſedata uox in principio. quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſſæ? Interualla uocem confirmant. eadem ſententias concinniores di uiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relin quunt. Conſeruat uocem continui clamoris remisſio. & auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio uocem, & fauces uulnerat. eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio eſt uoci. quid? hæc eadem non ne animum uehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſſæ? Quoniam igitur res eadem uocis firmitudini, & pronunciationis ſuauitudini prodeſt; de utraque re ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine, quæ uiſa ſunt, & de ſuauitate, quæ coniuncta fuerunt: cetera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius

nobis consideranda est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, et uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum aut perinde ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem et liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio est orationis enunciandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incõmodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ; harum octo partium quæ cuiusque idonea pronunciatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quam sedatissima & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicã transeamus: cum autem est in demonstratione, uoce

paululum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

paululum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus uti oportet, ut ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere atque interſecare uideamur in animis auditorum. cum autem ſermo in narratione eſt, tum uocum uarietate opus eſt, ut, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud, ocioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, modeſte, hilariter in omnes partes commutabimus, ut uerba: ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animaduertemus, ut omnium perſonarum ſenſus atque animos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda uoce, cum parua ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum uocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono uocis, uerbis continuandis, uocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio conſequi poſſit. In diſtributione uocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima adhibere oportet: & quantum ſpacij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula interualla ſpacij cnoſumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatiſſi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ma, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus eſt corporis geſtus, & uultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronunciantur. Conuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam eſſe; in geſtu nec uenuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ut aut hiſtriones, aut operarii uideamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio uidetur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in ueſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc eſt à natura datum, ut quamproxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & uehementer inſtigare uelimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tionem, paulo tardiore, & consideratiore gestu conueniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, femineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, mœsto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negocij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sim uoces. uerum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere uoluimus, quod oporteret, reliqua trademus exercitationi. hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

MEMORIA *utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneũ dabitur. nunc, perinde atque constet in hac re multum ualere artem, & præceptionẽ, ita ea de re loquemur. placet enim nobis esse artificiũ memoriam. quare placeat, alias ostendemus: in præsentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinã, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget: ita*

fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ, porro hæc artificiosa naturæ commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione conformanda est, ut sit egregia: et hæc, quæ doctrina, datur indiget ingenij. nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulo post poteris intelligere. quòd si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta caussa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, et notæ, & simulacra eius rei, quam meminisse uolumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam si uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, et quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, quod dictum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronũciare. Loci enim ceræ aut chartæ

similimi

simillimi sunt, imagines litteris, dispositio & collocatio imaginũ scripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur si uolumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius, quotoquoque loco libebit, uel à superiore, uel ab inferiore, uel à media parte imagines secuti, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. nam ut, si in ordine stantes notos complures uiderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item i n locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, et locos, quos assumpserimus, egregie commeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. nam imagines, sicut litteræ, delẽtur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque, loco collocare. Item cõmodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atque natura loci comparandi

sunt,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ſunt ut diſtinctæ interlucere poſſint : nam ſi quis mul ta intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudi= ne locorum, ut ignoret quid in quoque loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nam et præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non uidentur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illu ſtres, nec uehementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præ fulgeant. Interualla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo plus aut minus pedum tricenum. nam ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue nimis procul amoueris, ſiue uehementer prope admoueris id, quod oportet uideri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos comparare: tamen, ſi quis ad iſta ſatis idoneos inueni re ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm uolet mul- tos licebit. cogitatio enim quáuis regionem poteſt am= plecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbi= trium fabricari & architectari. quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, et idoneorum locorũ commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitu dines eligere debemus: duplices ſimilitudines eſſe de= bent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum ſimilitu dines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negocio= rum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines

conſtituuntur,

constituuntur, cum uniuscuiusque nominis & uocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, et imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hereditatis caussa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse uolemus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut cito in mentem uenire possit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. hoc modo & testium, & hereditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunque rem meminisse uolemus. si formarum dispositione, et imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborum similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negocij suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à Regibus Marcijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem, et Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum cõformatio

tum

tum ualet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione, ut uersu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis aut ter eum uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina: nam utraque, altera separata, minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina atque arte præsidij sit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & acres, & ad mouendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriam possint excitare: qua de caussa utrunque fiat, considerandum est, ut, cognita caussa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus: at, si quid uidemus, aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. itaque quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de caussa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facile è memoria elabūtur, insignes et nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ,

crebriores

crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari, et usitata re non exuscitari, nouitate uero et insigni quodam negocio commoueri. Imitetur igitur ars naturā, et, quod ea desiderat, inueniat; quod ostendit, sequatur. nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. id accidet, si quammaxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec uagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibatam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renouandarum caussa celeriter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid inquirendo consumerent operæ: quorum rationem aliquod de caussis improbamus: primum, quòd in uerborum innumerabilium muluitudi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ne ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? Deinde cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut ne quid ipse quærat, cum nos illi omnia parata quæsitaq; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. nam ut sæpe, formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. quare sibi quenque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, aut unum aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli caussa subijcere, quo res possit esse dilucidior. ut cum de prooemijs quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille proemiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte uerborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare uerborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos qui uelint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut

tur: ut

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis praeceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in μνημωνικοῖς minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, & quammaxime ad praecepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut in ceteris studijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest caussa deducere aliqua: nunquam est enim, quin aliquid memoriae tradere uelimus, et tum maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare utilitate cognita. pluribus uerbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio, diffidere, aut minus, quàm res postulat, dixisse uideamur. De quinta parte rhetoricae deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, &, quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

LIBER IIII.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus; et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessario faciundum est, ut paucis rationem nostri consilij demus. atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quòd in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. nunc si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita uti instituimus, persoluemus. sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de caussis putant oportere, cum ipsi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusque generis ab oratore aut poeta probato sumptum ponere exemplum, & primum se id modestia commotos facere dicunt; propterea quòd uideatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam uideri uelle artificiose gignere exempla. hoc est, inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. quare pudor in primis est ad eam rem impedimento; ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere uideamur. etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut à Gracchò ponere exemplum; uidetur esse arrogantia, illa relinquere,

quere, & ad sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorum locum obtinent. id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo sicut, testimonio comprobatur. non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmandæ caussa sumitur. non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo, sumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent: aut negent optima exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt. si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare; non possunt dicere quare sibi illos anteponant. quid igitur ipsa auctoritas antiquorum, non cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit? immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summnm artificium, res uarias & dispares in tot poematibus et orationibus sparsas, & uage disiectas ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere posis. hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio non potest fieri. quis est enim, qui, nisi summe teneat artem, posit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? ceteri, cum le-

gunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod ſcire non poſſunt ubi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. at is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alenis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quàm ueritate diſputationis. illud enim ueremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, et uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino uolent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt; cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliquid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum uenerit curſum, & ſteterit ut mittatur; impudenteſq; illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: ſic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcriptorem, ſic ut in ſtadium rhetoricæ

toricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere, ſed tamen uereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ uenentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis, aliquis inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confimare non potes, ab alijs exempla ſumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, et poetæ, & ſuũ quiſque de libris ſuis tulerint; nihil iſtis, quod ſuum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, ut teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque teſtificandi cauſſa, ſed demonſtrãdi. non enim, cum dicimus eſſe exornationem, quæ, uerbi cauſſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, Quod poſſumus et debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum & teſtimonium. Exemplo demonſtratur id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire: aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerunque, qui artem, neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contráq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum ſcribere artem inſtituunt, uidentur dicere ſe excogitaſſe, quod alios do

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

cerent: cum uero ſcribunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laborioſum, an artificioſum? ſi laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa; quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini. niſi etiam, ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; uidete ne inſueti rerum maiorum uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna, delectat. nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione preſertim; omnia uidere poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi eruditus. ita ut, ſi de tragœdijs Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; ſed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratiſſimum putes; ineptus ſis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter litteratus. Item ſi, cum ex orationibus, aut pœmatibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno uidemus te non nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte, qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea facultate,
non

non tum cum parere ipsi, et gignere, & proferre debent. Postremo in eo uim artificij cōsumant, ut ipsi ab alijs potius eligēdi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab alijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictū. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: & de eo, quod postea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, uincerem unius oportere. Primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, uel poetam, uel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui discere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit: nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisq;, item sumptis alijs à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum, qui discet, ab omnibus putare omnia ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere uult, putare non unum omnia posse. Igitur nemo in

hanc incideret opinionem, ſi ab uno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque unius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſiquis uelit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male utatur hoc adiumento, quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? Ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non ut ſi quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; oſtendam. ſi, merces ipſi qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, et eorum exemplum pugno nõ habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cum teſta ambulans carbunculos corrogaret: non ridiculum uideretur? iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non uidentur ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. ſi qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quammaxime loquatur,

tur, neque habeat quo sitim sedet; non irrideatur? isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia; non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycletium: sed omnia coram magistrum facientem uidebat, ceterorum opera uel sua sponte considerare poterat. isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria. propterea quòd in dicendo leuiter uniusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat; in præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint; & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur necesse est; idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus; factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus ingenerimus, semper omnis oratoria elocutio debeat esse. deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna et ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. In graui figura consumetur oratio, si quæ cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unamquanque rem accommodabuntur: & si graues sentētiæ, quæ in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur: et si exornationes sententiarum aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cū hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem,

quem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos, ò crudeles cogitationes, ò derelictos ab humanitate homines, qui agere ausi sunt, aut cogitari potuerunt, quo, pacto hostes, reuulsis maiorum sepulcris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem; quo modo, deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs abreptis in seruitutem matribusfamilias & ingenuis sub hostilē libidinem subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant id, quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem. Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia uos mei nō indigetis. uester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, iudices uidetis: cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute & industria conseruare soliti sunt. Hic cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum uero nihilo

minus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

minus propter propinquitatem, et omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire et æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere; quæso quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent; cum sibi non multitudinem militum, non idoneos Imperatores, non pecuniam publicam præsto esse uiderent; non denique ullam rem, quæ res pertineat ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prœlio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores uenirent, ne dum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim ui, partim uolũtate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarẽtur. Quæret aliquis: Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidẽ minus isti facile conarentur, quòd illi, quemadmodum descissent, uidebant. nam rerum imperiti, qui uniuscuiusque rei de rebus ante gestis exempla petere nõ possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentu suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amẽtiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum & quotidianum sermonem demissum

ſum eſt, hoc erit exemplum: Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. deinde, ubi uiſum eſt ut in alueum deſcenderet, ecce tibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modo me pulſarunt, ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquid, ſine me conſiderare. Tum uero iſte cœpit clamare uoce iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulans es, atque acer, ut non ad ſolarium quidem, ut mihi uidetur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi locis exercitus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens, nec mirum, cui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas uerſarentur, imperito eiuſmodi conuiciorum. ubi enim iſte uidiſſet ſcurram exauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata uerborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt: quæ recte uidebitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe: ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea, quæ turget & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

modo: Nam qui perduellibus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent; & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt; & specie grauitatis falluntur, nec perspicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum, eo quòd sine neruis & articulis fluctuat huc & illud, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. idest huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiā atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, et non haberent hic adiutores multos et malos homines, & audaces. solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum et exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam istic ille in balneas accessit: ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. postea dixit hic illi, considerabo. post ille conuicium fecit, & magis magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, et illiberalis est sermo. non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris uerbis & electis, composi-

sitam

ſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. deinde identidem commutentur, ut facile ſacietas uarietate uitetur.

QVONIAM, *quibus in generibus elocutio uerſari debeat, dictum eſt, uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit ut unumquodque pure & aperte dici uideatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum in uerbis pluribus conſequens uerbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cum uerbum aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare posſimus, in arte grammatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, uſitatis uerbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ uerſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt uerborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugie-*

mus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

mus crebras uocalium cōcursiones, quæ uastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est. Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdē litteræ nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exēplo: nā hic nihil prohibet in uitijs, alienis exēplis uti:

O` Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Et hic eiusdem poetæ:

Quicquam quisquam cuiquā, quod conueniat, neget?

Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et si uerborum transiectionem uitabimus, nisi quæ erit concinna; qua de re posterius loquemur: quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Item, fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritū lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem uarietate distinguens. hæc et in uerborum et sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ nō in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO est, cum continenter ab uno, atque eodem uerbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori.

Item,

Item: Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum uenire conaris? Audes uerbum facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio cum multum uenustatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. quare uidetur esse adhibendá & ad exornandam, et ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, ut ante, primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus R. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item: C. Lælius homo nauus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cum istos, ut absoluant te, rogas; ut perirent, rogas; ut existimationem negligant, rogas; ut leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio est, quæ utranque complectitur exornationem, & hanc, et quam ante exposuimus, ut et repetatur idem primum uerbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quem ſenatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum uos ſententijs ueſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit ut, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non poteſt colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias ſine diuitum eſſe, tu uero uirtutem præfer diuitijs. nam ſi uoles diuitias cum uirtute comparare, uix ſatis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pediſſequæ ſint. Ex eodem genere exornationis, cum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Item: Veniam ad uos, ſi mihi ſenatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia uerborum fit, ut ad idem uerbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quàm uerbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cum ex contrarijs uerbis oratio conficitur hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item: Inimicis te placabilem,

amicis inexorabilem præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus: in re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. In concione de uirtute loqueris, in prœlio præ ignauia tube sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graues poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item: O perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuistis: ut, cuius nitor urbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusque petistis: tantam ne ex iniquitate iudiciorum uestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna, sed hæc quæ, cum enumerata sunt ea, qua obsunt caussæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab rep. remouebas & alienabas, an non? et utrum ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohibe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ret, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus quare quicque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusque propositionis explanationem. ea est huiusmodi: Maiores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? uirum, parentes, ceteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est ut, quoquo modo possit, ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium caussa quàm turpis amor, et intemperans libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idem ne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item: Bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadē fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat:

locarat. Quid, quòd exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare; qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si uicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, et animum auditoris retinet tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia est oratio sumpta de uita, quæ, aut quid sit, aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum uirtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item: Liber est is existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item: Egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item: Optima uiuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ: propterea quòd sola uirtus in sua potestate est, omnia præterea subiecta sunt fortunæ dominationi. Item: qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis caussa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere. falluntur, propterea, quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit; ut rei actores, non uiuendi præceptores eſſe uideamur. cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſſam uideat accommodari rem certam ex uita & moribus ſumptam. Contrarium idem fere eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alteram breuiter et facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quo modo alienis rebus amicum fore ſperes? Item: Nam, quem in amicitia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum, & ſui cognoſcentem uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus

breuibus

breuibus & continuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuem & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas; id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item: nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Item huius generis & illius superioris uehementiam hoc interest, quòd illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. itaque in illo genere ex remotione brachij et contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri uulnere corpus consauciari uidetur. Continuatio est densa et continens frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum. ea utemur commodissime tripertito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto ei non multum potest obesse for=

tuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quòd ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat uerbis. Sed & alias quoque nonnunquam non aliennm est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est, sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prolio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues casus administrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, et tamen esse uideatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt; ut lõgitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur &

exæquet.

exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione uerborum duo aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter ijſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: et tamen, cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum, tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunque ſimul ea collocant in ijſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic et ea uerba, quæ caſus habēt, ad caſus ſimiles; et illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus ueniunt. Annominatio eſt, cum ad idem uerbum accidetur commutatione, uel additione unius litteræ, aut litterarum, ſyllabæ, aut ſyllabarum; aut ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodantur. ea multis & uarijs rationibus cōficitur. Attenuatione aut cōplexione eiuſdem litteræ, ſic: Hic, qui ſe magnifice iactat atque oſtentat, uenijt à te ante, quàm Romam uenit. Ex contrario: Hic, quos homines alea uincit, eos ferro ſtatim uincijt. Productione eiuſdem litteræ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

auium. Breuitate eiusdem litteræ, hoc modo: Hic tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: hic sibi posse temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, sic: Si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis litteris, sic: Videte iudices, utrum homini nauo, an uano credere malitis. Item: Nolo esse laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in litterarum commutatione breuitate, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est huiusmodi: Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam Quirites, ne omnino P.C. circunscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm illa superior, sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod uersatur in casuum commutatione, aut unius aut plurium nominum: unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cū

laude

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

laude et gloria uulgatæ sunt. Alexandro si uita data longior esset, trans Oceanum Macedonũ gloria transuolasset. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina, casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Ti. Gracchum, remp. administrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occasio oblata est, quæ reip. uirum amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum, fide captum malorum perfidia per scelus uita priuauit. Tuus, ô Druse, sanguis domesticos parietes, & uultum parentis aspersit. Sulpicio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt cum in ueritate dicemus: propterea quòd non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad ueritatem uidentur acccommodatiora. Quare fides & grauitas, et seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor: propterea quòd est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita, ſi, raro has interſeremus exornationes, et in cauſſa tota uarie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubijciemus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur unde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona uenierunt. Hereditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiam à neceſſarijs omnibus exheredatus eſt. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione uictus eſt. Ergo, ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes uidetis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut unde licitum non eſt pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam uitam alicubi honeſte tractatam? non. nam hic quidem ante oculos ueſtros quo modo uixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium

adduxiſti?

adduxisti? non: nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem indicasti. Cum ipse te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. multum inest acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione: propterea quòd cum quæsitum est quid oporteat, subijcitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut augeatur indignitas negocij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cum à tota Gallorum multitudine circunsederet? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quò uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus osten di uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. Gradatio est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, &, quod libet, licet: &, quod licet, possunt: et, quod possunt, audent: et, quod audent, faciunt:
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

faciunt: & quod faciunt, uobis molestum non est? Item: Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item: Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit penes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet insequendam leporē superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter et absolute, hoc modo: Maiestas reip. est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuispiam uiolāt. Item: Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quòd diligentia est accurata cōseruatio suorum, auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris et periculi cum ratione utilitatis, et compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorū susceptio. Hæc igitur cōmoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam uim & potestatē ita dilucide proponit, et breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neque lucidius potuisse dici putetur. Transitio uocatur, quæ, cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc

modo:

modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc, in parentes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quo modo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam et, quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile posset. Item: Nam postquam isti uicerunt, atque adeo uicti sunt, eam quo modo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerũque, atque adeo insectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata, tantum modo dicta uideatur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, presertim cum scribas, ad optimum & lectissimum uerbum deuenire? est, cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, ut, cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis; cum ab lectius uerbum accedas, insigniorem facias. Quòd si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset. Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militari

militari te infrequentem tradidisti. Deinde, quod iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item: Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest; aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intẽdisse orationem, quæ redarguatur. Disiunctio est, cum eorum, de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, sic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morũ et sermonis societas opitulata est. Itẽ: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrunque, & in superiore exemplo unamquanque rem certo uerbo concludi uidemus. Coniunctio est, cum interpositione uerbi & superiores orationis partes comprehenduntur et inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate. Adiunctio est, cum uerbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus: primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut uetustate:

postremum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

postremum sic: Aut morbo, aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposita. quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos et intestinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conspectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conspectum? uehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario caussæ, quasi aliquot telum sæpius perueniant in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item: Patrem nefarie uerberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit animum commoueri, cũ grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Item: ea re poemata non facio, quia, cuiusmodi uolo, non possum; cuiusmodi possum, nolo. item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici pos-

sunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione uerba quoque conuertantur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, sic: Quoniam, omnibus rebus ereptis, solum mihi superest animus et corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis & uestræ condono potestati. uos me, quo pacto uobis uidetur, utamini atque abutamini licebit impune: in me, quicquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatum. Dubitatio est, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reip. Consulum, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunque. Item: Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cum, rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

se, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi uenisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti: tuum usu fecisse etiam num non potes: emptio nulla profertur: hereditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plerisque, ut, cum uelimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negocij natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ, coniunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item: Descende in integram defensionem, noli, quicquam recusare, da seruos in quæstionem, stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum par certatio non est: ideo quòd populus R. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

RESTANT etiam decem exornationes uerborum: quas iccirco non uage dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in uno genere positæ sunt. nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima: quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut significationis caussa. Imitationis hoc modo, ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, et sibillare appellauerunt. Significandæ rei caussa, sic: Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro utendum est, ne noui uerbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet nouitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut si quis, cum loquatur de Gracchis, At nō Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item: si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere,

cere, sicuti cognomen quod pro certo nomime collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo uocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: Aut ab inuento, ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia materis transalpina depulsa est. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut si quis, cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud te facere necessario coegit. Aut si quod facit, ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit; & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis: nam hic pro Græcis et Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut si quis aurum, uel argentum, aut eburnominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est: ideo quòd plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidianis sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio est oratio rem simplicem assumptam circunscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidētia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

& Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgresſio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit. Item: Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uidendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet uerba ſicuti ad poeticum quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi minuendi ue cauſſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A' ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A' præſtantia hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſi quis ei, qui ueſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo:

do: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A` pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat : itaque anhelãs ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nã in superioribus plures Hispani, & Galli, et togati, & hic unum pectus & unus pulmo intelligitur: et erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ uerbo simili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima uerba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta. Translatio est, cum uerbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte uidetur posse transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ caussa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis caussa, sic: Recens aduentus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscœnitatis uitandæ caussa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi caussa, sic: Nullius Mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi caussa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paulu-lum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi caussa, sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, uirtute optimatum reuirescunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere et cupide uideatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio est oratio aliud uerbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi, aut minuendi caussa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur; & illo primo, quòd à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt fere, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

DISTRIBVTIO *est, cum in plures res aut personas certas negocia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui uestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste oppugnauit senatum. Qui equestrem locum splen*

didissimum

didiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſime maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi ſenatus uoluntatem. Populi officium eſt, res optimas et homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquenque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, et coniectura proſequi patieris ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſſam ueſtram nemo ſucipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur: id tribuite ueſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt, quare non omnes

iſtam

istam rem fugere ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum uobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium considerate: tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragiis in amplissimum locũ peruenisse. Item: Nam quid fuit iudices, quare in sententiis ferendis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, et nugatorie respõsum? Hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat absutura, eam inuenistis, ut timidi atque ignaui putaremini. Maximas et priuatas et publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendere uideantur, sedetis et oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nunciatur, et eum, cuius opera uobis hæc accidunt, remoramini diutius et alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia et molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut et illi, qui audient, à

culpa

culpa absint, et nos, qui dicimus, amici eorum, et ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione cōparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quo modo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quo modo accipiant; sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, huiusmodi: Nimium Quirites animis estis simplicibus et mansuetis, nimium creditis unicuique: existimatis unumquenque eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini: stultitia uestra est, quia, quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quo modo accepturi sitis, uos me priuastis. quid ita? quia, ut uobis essem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur: Acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: et assimulatione, de qua superius diximus: quæ non indiget mitigationis: propterea quòd imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo

iure

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinã militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset: nunc et ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiæ caussa, an egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ? At largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque uitatum est, ne magnum aut maximũ diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam et dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quòd si istum iudices uestris sententijs liberaueritis; statim, sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex cathenis, uolitabit, & uagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis; in uosmetipsos, mihi credite,

feram

feram & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item: Nam ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis; uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti inſultabunt, in horum miſerias ſuperbi re ſimul et uerbis inuehentur. Item: Nam neminem ueſtrum fugit, Quirites, capta urbe quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: ceteri, qui poſſunt per ætatem & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, uita priuantur: uno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio, et quos natura aut uoluntas neceſſitudine aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo iudices eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinẽ calamitatis. Hoc genere exornationis uel indignatio uel miſericordia poteſt commoueri, cum res conſequentes comprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Item: Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis,

meministis, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod uerbis proficere possim? Item: Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium cõmouere, inopia atque auaritia: te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentẽ nunc uidemus: qui potes igitur ostendere caussam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota caussa disperse coguntur in unum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A' quo tandem abest iste uitio? quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.
Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum, coniecturalibus caussis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem uidentur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite iudices ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte ueniebat, & uita hominis

minis est turpissima, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æque commode, neque iste commodioribus alijs rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficij spe: & præterea, ante, quàm occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulo post in ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum redijsse constat, postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: (hæc partim testimonijs, partim quæstionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi; quem ex argumentis natum, necesse est esse uerum) Vestrum iudices est, his in unum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficij. Nam unum aliquid aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione caussæ ferme semper necessaria, & in ceteris generibus caussarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. ea

duplici-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

dupliciter fit, si aut eandem plane dicimus rem aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, sed commutare. commutabimus tripliciter, uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum aut saepius alijs uerbis, quae idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriae uitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus praeditus, profecto nullum uitae discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit; & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose quamuis in magnam descendat uitae dimicationem. Pronunciando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere uocis atque gestus, eadem uerbis commutando, pronunciatione quoque uehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum. quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hanc rem quod satis sit, attingemus, in qua constituetur alicuius personae oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. caussa suscipienda pericula putabit, saepe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam atque adeo multo potius natus

sum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ſum patriæ: uita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſcluatur. Aluit hæc me, tute, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem, muniȷt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſſit, unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis quamuis magnum, atque atrox periculum ſtudioſè ſuſcipiat, & libenter ſubeat. Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum; idemq; hoc certo ſcio, uobis omnibus uſu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo cõmutabitur rebus, uerbis, pronunciando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cõmutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubijcere. Deinde duplicem, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronunciare ſententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demon-

ſtrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi uehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus uerborum exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, ut ſcire poſſis quàm facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum uitabit: ideo quòd ſæpe ſit, ut, cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt; cum & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, et pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim uehementer eſt iniquum, uitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: et cum poſſis cum ſumma uirtute et honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro republica, in qua & hoc & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. itaque uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, quàm nauim, mauult incolumem:

ita

ita uituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. amisit uitam, at non perdidit: re enim uilissima & parua maximam redemit: dedit uitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria; quæ cum summa laude prodita uetustati, quotidie magis enitescit. Quòd si, pro rep. debere accedere ad periculum, et ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur: de qua producti sumus ut plura diceremus, quòd non modo, cum caussam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra caussam in exercendo rationes adhibere expolitionis; in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem; de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota caussa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit: propterea quòd hic locus non est à tota caussa separatus, sicut membrum aliquod, sed, tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est,

per quam contraria referuntur. ea est in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis, iste reip. calamitate lætatur. Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex uerbis celeriter relatis cōstat; hic sententiæ contrariæ ex cōparatione referātur, oportet. Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi caussa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de caussis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquanque sumendæ caussam similitudinis accōmodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi caussa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum in palæstra, qui tædas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille qui tradit; ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere solere. sed ornandi caussa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædā comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem,

milem, ut paulo ante, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicetur probandi caussa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quòd magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari; quoniam nec æquus quidem indomitus idoneus possit esse: ergo sumptum est probandi caussa. Dictũ est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi caussa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut, quo ad necesse sit, peruenire possis; sed ut productus studio, & uiribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui uerbi caussa post mortem amici liberos eius custodiãt: propterea quòd in cursore tãtum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem; in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, ut in ceteris rebus, res ab re separata est, sed utræque res coniuncte & confuse pronunciatæ. Ante oculos ponendi negocij caussa, sumetur similitudo per collationem, sic: Vti citharœdus, cum prodierit optime uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, et cum corona aurea magnis fulgen-

tibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem, si, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, uocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si uirtutis & artium, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus, et illustris, & expectatus, eo uehementius derisus & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autem est per collationem: propterea quòd, proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportebit diligenter, ut, cum rem afferamus similem, cuius rei caussa similitudinem attulerimus, uerba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. id est huiusmodi: Ita ut hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitæ tempore præsto sunt; simulatque hiemem fortunæ uiderit, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas et inanimatas, mutas et loquẽtes, feras et mansuetas, terrestres & cælestes, et maritimas,

mas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. non enim res tota totæ rei necesse est similis sit; sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat, oportet. Exemplum est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine proposito. id sumitur iisdem de caussis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis caussa sumitur: Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissemus exempla, nisi, exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, et caussas sumendi in similitudine aperuissemus: quare noluimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est, formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. hæc sumitur aut laudis, aut uituperationis caussa. Laudis caussa, sic: Ibant in prœlium corpore tauri ualidissimi, impetu leonis accerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionē adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, aspectu uenenato, spiritu rabido, circunspectans huc et illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua

aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste, qui tanquam cochlea abscondens, retentat se se tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur. Effictio est, cum exprimitur & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sane magna est in mento cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem uelis ostendere; tum uenustatem, si breuiter & dilucide facta est. Notatio est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Vt si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere, Iste, inquies, iudices, qui, se dici diuitem, putat esse præclarum, primum nunc uidete, quo uultu uos intueatur: non ne uobis uidetur dicere, Darem, si mihi molesti non essetis? cum uero sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego noui, uos non arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, ueni Sannio, ne quid isti barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis. ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas ueniat, aut Asturconi locus ante ostium suum detur,

tur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: Videto, ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò plures mittas oportet, inquit, si hodie uis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Sosiam. Sane. Deinde casu ueniunt hospites hominis, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt. ex ea re homo hercle sane conturbatur, sed tamen à uitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum uenitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abijssetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum nouissemus. At istud quidem facile fuit undelibet inuenire. uerum ite mecum. sequuntur illi. sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. quærit, in agris cuiusmodi frumenta sint: negat se, quia uillæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere: tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in ijsdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum, quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus: Hic, inquit, habito: perspicit argentum quod erat expositum, uisit triclinium stratum, probat. accedit seruulus, dicit homini clare, dominum iam uenturum, si uelit exire. Ita ne, inquit? Eamus hospites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: uos huc decima uenitote. hospites discedunt. iste se raptim domum suam conijcit: illi decima, quò iusserat, ueniunt: quærunt hunc: reperiunt, domus cuia sit: in diuersorium derisi confe-

runt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

*runt ſeſe. uident hominem poſtera die, narrant, ex-
poſtulant, accuſant. ait iſte eos ſimilitudine loci de-
ceptos angiporto toto deerraſſe, contra ualetudinem
ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni pue
ro negocium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros
corrogaret: ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue &
concinne comparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait
ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommo
daſſe, nunciat interea puer argentum repeti: (perti-
muerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes
commodaui, familiam dedi: argentum quoque uult?
tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samijs
delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, nar-
rem? eiuſmodi eſt hominis natura, ut, quæ ſingulis
diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea uix an-
nuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes,
quæ deſcribunt quid conſentaneum ſit uniuſcuiuſque
naturæ, uehementer habent magnam delectationem:
totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos,
aut glorioſi, ut nos exempli cauſſa cœperamus, aut in-
uidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, lu-
xurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtu-
dium protrahi poteſt in medium tali notatione. Ser-
mocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur,
& is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto:
Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore op-
preſſi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio
ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes ho
minem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes
ſubito, deinde magna uoce, Vbi eſt iſte beatus, in-*

quit,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

quit, ædium dominus? quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. Parce, inquit, & per quæ tibi, dulcissima sunt in uita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam. nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac nos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nunciatur interea, uenisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedisequa puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adolescentiã perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non uox mea tibi uitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne plane uictus essem: nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me uis: occidar equidem, sed uictus non peribo. At ille, In extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neque ei, quem uides dominari, uis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat & supplicat: sed tu quæso commouere, & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus est, uicit hic te, uince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor loqui, quæ me digna non sunt? tace, et, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi spem mea morte eripere? Iste mulierem reppulit ab se

lamen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum uidelicet illius uirtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? non ne hac omnes utentur oratione? deinde subijcere sermonem. Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona confingitur quasi adsit, aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hæc urbs inuictissima uocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nunc uestris seditionibus ò ciues uexor. quam dolis malitiosa Carthago, uiribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nūc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, et hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci, uos tyrānos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, uos partam seruare nō uultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus et commiseratione. Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. ea fit per exuperationem, ambiguum, con-

sequentiam,

ſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt, quàm patitur ueritas, augendæ ſuſpicionis cauſſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum uerbum poteſt in duas pluresue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hereditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem; ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus et animaduerterimus uerborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas eſt res ipſis tãtummodo uerbis neceſſarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, poſt urbem in Bithynia ſuſtulit,

stulit, inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Item: Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, et hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari. Demonstratio est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negocium, & res ante oculos esse uideatur. id fieri poterit, si, quæ ante, & post, et in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circunstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, uerentem ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audiẽtiam, hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciũt, ex alijs alijsq; partibus conuolant, atque è populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, nõ uides? respice inquam. deinde uaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille

nulla

nulla uoce delibans insitam uirtutem, concidit tacitus: iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus praeclarissimum fecisset, circunspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis *contulit sese.* Hæc *exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, et in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.* Omnes *rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus: in quibus* Herenni *si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris; ne nuda atque inornata inuentio uulgari sermone efferatur.* Nunc *identidem nosmet ipsi nobis instemus, res enim communis agitur, ut frequenter & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de caussis maxime faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt quam uitam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quòd & aliquantulum processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut, etiam si non peruenerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desideretur. & uiam, quam sequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis.* Demonstratum *est enim, quo*

modo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

modo res in omnibus generibus caussarum inueniri oporteat. Dictum est quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronunciandum. Præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cõpararetur. Quæ si sequamur, acute & cito reperiemus, distincte et ordinate disponemus, grauiter et uenuste pronunciabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & suauiter eloquemur. ergo in arte rhetorica nihil est amplius. hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

S AEPE et multum hoc mecum cogitaui, boni ne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. nam et cum nostræ reip. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam esse partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex littterarũ monumentis repetere instituo, multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam uero sine sapientia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam. quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studijs rationis & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui uero ita se se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his propugnare posit, is mihi uir & suis, & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

rei, quæ uocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis caussis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabant, nec rationi animi quicquam, sed pleraque uiribus corporis administrabant. nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non, ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. ita propter errorē atque inscitiam, cæca àc temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. quo tēpore quidā, magnus uidelicet uir & sapiens, cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregauit, & eos in unamquanque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit, & mansuetos. ac mihi quidem uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem cole-

re,

re, & iustitiam retinere discerent, & alijs parere sua uoluntate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi caussa, sed etiam uitam amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? profecto nemo nisi graui ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere: ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ presertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse uersata. postquam uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix, sine ratione officij dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit. atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi uidetur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse uersari, nec uero ad priuatas caussas magnos, ac disertos homines accedere: sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario supe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

riores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessarijs cogeretur. itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior uisus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat ut et multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gereret, uideretur. hinc nimirum non in iniuria, cũ ad gubernacula reip. temerarij atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij atque inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa uita se in studium aliquod traderent quietum. quare mihi uidentur postea cetera studia recta atque honesta per ocium concelebraea ab optimis, enituisse; hoc uero à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam uiolabat stultorum et improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum, ut uere dicam, discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes, quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim, & publice peruerse abutuntur, sed eo quidem uehementius,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum posſint, cum preſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certisſimum ac tutisſimum præſidium comparatur. ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quòd loqui poſſunt. quare præclarum mihi quiddam uidetur, adeptus is, qui, qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt uidere quæ dicant ij, qui quædã eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam, his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac uiam artis conſiderare poterit.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis et magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt atificioſa eloquentia, quam Rhetoricam uocant. nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentiam non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris, ui & artificio continere,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

magnopere dissentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare apposite ad sanandum; finem, curatione sanare. Item, oratoris, quid officium & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus, illud, cuius caussa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur, ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera, quod in his omnis medicina uersetur: item, quibus in rebus uersatur ars, et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimauerunt. nam Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. Hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut uituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod posi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

tum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. &, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, et facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere uidetur, qui oratoris materiam in caussam, & in quæstionem diuidat. Caussam esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem: Veri ne sint sensus: Quæ sit mundi forma: Quæ sit solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum, plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia uidetur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam; uideretur fretus sua scientia falsum quoddam constituisse de oratoris officio, &, non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. neque eo dico, quòd eius ars, quam

edidit, mihi mendosissime scripta uideatur. (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque noui protulisse) uerum oratori minimum est, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuisse, omnes uidemus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio est, excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ caussam probabilem reddant. Dispositio est, rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est, idoneorum uerborum et sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est, firma animi rerum ac uerborum ad intentionem perceptio. Pronunciatio est, ex rerum & uerborum dignitate, uocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam et multorum uerborum indigent & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniūcte agendum de materia ac partibus. quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni caussarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut fa-

cti,

cti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua caussa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio caussarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis caussa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cũ autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero, qualis sit res, quæritur, quia & de ui, & de genere negocij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cum caussa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur, quem oportet; aut non cum eo, qui cum oportet; aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; translatiua dicitur constitutio: quia actio translationis & commutationis indigere uidetur. Atque harum aliquam in omne caussæ genus incidere necesse est. nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. quare eam nec caussam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. nam & quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occiderit ne Aiacem Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo sint erga populum R. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam peruenturum. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa non cõueniat,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ueniat, non quòd de facto non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut, si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersari dicunt. Generis est controuersia, cum &, quid factum sit, conuenit, &, quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen, quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo: Iustum an iniustum, utile an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialem, negocialem. quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerum breui; ne aut, si taciti præterierimus, sine caussa non secuti eum putemur; aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt caussarum, non possunt recte partes alicuius generis caussæ putari. eadem enim res alij genus esse, alij pars potest, eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autẽ & demonstratio, genera sunt caussarum. nam aut nullum caussæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuũ,

& deliberatiuum . nullum dicere caussæ esse genus, cum caussas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est . unum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimũ dissideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint caussarum. Deliberatio igitur & demonstratio nõ possunt recte partes alicuius generis caussæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Quòd si generis caussæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis caussæ partes putabuntur. Pars autem caussæ constitutio est omnis. Non enim caussa ad constitutionem, sed constitutio ad caussam accommodatur: sed demonstratio & deliberatio generis caussæ partes non possunt recte putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, et deliberatio neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio et ipsa et pars eius quælibet intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi constitutionem intentionis esse depulsionem. placeat igitur oportet, deliberationem & demonstrationem non esse constitutionem,

nec

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem primam caussæ accusatoris cōfirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda sequētur. Deinde coniecturalis caussa nō potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua caussa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul et suam habere, et alterius in se uim continere: ideo quòd unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionem duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua caussa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu euenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc caussarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negocialem. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negocialis est, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, cōsideratur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimātur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas tribuitur partes, absolutam & assumptiuam. Absolūta est, quæ ipsa in se continet iuris, &

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit; sed, ut ignoscatur, postulat. hæc in duas partes diuiditur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se & ab sua culpa ui & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut caussa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur ui, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis, est, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacessierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur: quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non

quo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

quo non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tā imprudētia falli putamus, (res enim perspicua est) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tum commodius exposituri uidemur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum caussæ statim poterit accommodari. Constitutione caussæ reperta, statim placet considerare, utrum caussa sit simplex an coniuncta: & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex cōparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quammaximæ contra Annibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, in oratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum uerba

ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inueniri: tũ uis uerbi quaſi in diffinitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſſæ, & cognita cõſtitutione, cũ, ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, &, ſcripti an rationis habeat controuerſiam, uideris, deinceps erit uidendũ, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſſam; quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſſa controuerſiæ relinquetur; hoc modo: ut docendi cauſſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionem: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. ergo eius cauſſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione

rationis

rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmisſima argumentatio defenſoris, et aptisſima ad iudicationem, ut ſi uelit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potisſimum petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, ut factum eſt, non eſt, factnm ne ſit. Quot autem in cauſſa conſtitutiones aut eorum partes erũt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſſæ conſiderandæ ſunt. nam non, ut quidque dicendum primum, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi uehementer uelis congruere & cohærere cum cauſſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter

ter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex omnino nobis uidentur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omniũ esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri caussam uolet, eũ necesse est genus suæ caussæ diligenter ante cognoscere. Genera caussarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut caussa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocijs caussa implicita est. Quare, cum diuersa sint genera caussarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. In

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

admirabili genere caussæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere caussæ, contemptionis tollendæ caussa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus caussæ si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum caussa translata uideatur. cum autem erit honestum caussæ genus, uel præteriti principium poterit; et, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: uel, si uti principio placebit, beneuolentiæ partibus utendum est, ut id quod est, augeatur. In obscuro caussæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicium persona, à caussa. Ab nostra, si de nostris factis & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si, quæ incommoda acciderunt, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam,

uidiam,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

uidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans & intolerabilis; ut his rebus magis uideantur, quàm caussæ suæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: et si, de his quàm honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij et auctoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram caussam laudãdo extollemus, aduersariorum caussam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram caussam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte & breuiter summam caussæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. nam &, cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc, insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus caussæ est, hoc est, ut ante di-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

ximus, cum animus auditoris infestus est. id autem tribus ex caussis fit maxime: si aut inest in ipsa caussa quædam turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur, aut eo tem pore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si caussæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Deinde, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, et negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem; et aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia, demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, id quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij, qui audierint,

pro-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181

probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. nam auditor cum eum, quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratum; plerunque se potius temere assensisse, quàm illum sine caussa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio ab alienauit à caussa; te breuius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, statim non incommodnm est inijcere. nam ut cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda uidebantur, hæc fere sunt. nunc quiddam breuiter & communiter de utroque præcipiendum uidetur. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se; propterea quòd id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat: splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 11.9.181